

Актуальне й ґрунтовне наукове дослідження

Унікальність історії вітчизняного державотворення полягає не тільки в тому, що воно має тисячолітні корені і досвід з сивої давнини, стали демократичні традиції, величні звершення і втрати, а й в тому, що, втрачаючи та знов виборюючи власну державність, український народ набував досвід представництва у вищих представницьких установах таких держав, як Литва і Польща, в парламентських установах Австрії, Австро-Угорщини, в Державній думі царської Росії, досвіду «радянського парламентаризму» в складі СРСР. Тому поява історико-правового дослідження, присвяченого вищим представницьким органам державної влади в історії України¹, є вчасним і відрадним явищем.

Рецензована монографія В. М. Єрмолаєва, відомого своїми попередніми публікаціями з цієї тематики, висвітлює витoki народовладдя, процес станово-представницьких інститутів на Русі, сеймовий досвід українства у вищих представницьких установах Литви і Польщі, Австрії, Австро-Угорщини, царської Росії початку ХХ ст. Важливо, що особлива увага приділяється історії вищих представницьких органів доби національно-визвольних змагань 1917–1920 рр., досвіду першого вітчизняного парламенту — Української Центральної Ради. Найбільш позитивною рисою рецензованої праці, безумовно, є фундаментальний, концептуальний підхід до висвітлення проблем, пов'язаних з історією становлення та розвитку вищих представницьких органів державної влади в Україні.

Архітектоніка монографії В.М. Єрмолаєва, яка складається з вступу, чотирьох розділів, десяти підрозділів і висновків, є стрункою, логічною, охоплює вузлові проблеми теми. Ґрунтовна характеристика джерельної бази дослідження висвітлює комплексний характер аналізованої проблеми, і це дозволило автору як виявити і проаналізувати маловідомі сторінки історії становлення і розвитку представницької влади в Україні, так і висловити аргументовані критичні зауваження щодо їх висвітлення та оцінок сучасними дослідниками.

Безперечно, сьогодні нам потрібні не лише західноєвропейські зразки і сусідський досвід представницької демократії, а й знання власних демократичних традицій державотворення, становлення парламентариз-

¹ *Єрмолаєв В. М.* Вищі представницькі органи влади в Україні (історико-правове дослідження). – Х.: Право, 2005. – 272 с.

му. Саме рецензована праця дає поглиблену і досить рельєфну картину становлення і розвитку вітчизняних традицій народоправства, починаючи з сивої давнини. Це зроблено на основі нового, незаідеологізованого аналізу і використання літописів, відомостей з них про давньоруське віче, боярську раду часів Київської Русі і Галицько-Волинського князівства, елементів системи станового представництва в них.

Ще однією особливістю рецензованої монографії є звернення до здобутків історико-правової історіографії другої половини XIX — початку та середини XX ст. Праці М. І. Костомарова, М. С. Грушевського, В. І. Сергєєвича, М. Ф. Володимирського-Буданова, М. В. Довнар-Запольського, М. О. Максимейка, М. К. Любавського та ін., радянських істориків Б. Д. Грекова, Б. О. Рibaкова, С. В. Юшкова, В. Т. Пашуто, Л. В. Черепніна, І. П. Крип'якевича, К. А. Софроненко тощо, висновки й оцінки, сформульовані ними, дали можливість В. М. Єрмолаєву повніше й об'єктивніше, ніж в радянські часи, відобразити історію політичних інститутів Київської держави, сеймовий досвід українства польсько-литовського періоду. При аналізі державницьких і правотворчих процесів автор спирається і використовує широке коло джерел — літописів і хронік, нормативно-правових актів, документальних матеріалів, які були вперше опубліковані у XIX ст. і частково втрачені.

Особливу увагу в рецензованій монографії приділено історії козацьких рад часів Гетьманщини — історії, в якій ще залишається чимало спірних проблем. Безперечно, новизною тут позначена авторська позиція щодо ролі Генеральної козацької ради доби Б.Хмельницького в державотворчому процесі. В.М. Єрмолаєв спростовує усталений погляд в історичній та історико-правовій літературі щодо незначної ролі в державному житті Гетьманщини, відтворює хронологію їх зібрань і, спираючись на різні джерела, аналізує їх компетенцію та порядок роботи.

Інформативна насиченість першого і другого розділів монографії, рівень аналізу і наукових висновків (зокрема, щодо складу, представницьких органів, компетенції і процедури роботи боярської ради, сеймових установ Великого князівства Литовського та старшинських рад) є переконливим свідченням нового, нетрадиційного підходу в історико-правовому аналізі важливих сторінок суспільно-політичного життя наших пращурів. Автор зумів не лише підтвердити і конкретизувати, а й розвинути деякі важливі висновки знаних істориків держави і права дорядянських і радянських часів щодо аналізованої проблеми.

В роботі аргументовано доводиться, що майже півтора сторічний період бездержавності України до 1917 р. не був безплідним, змарнованим часом для нагромадження парламентського досвіду наших співвіт-

чизників. Йдеться про українське представництво в парламентських установах Австро-Угорської та Російської імперій. При вивченні парламентського досвіду західних українців автор широко послуговується здобутками сучасних науковців — В. С. Кульчицького, Б. Й. Тищика, М. В. Никифорока, О. Г. Аркуші, М. І. Настасяка та ін., мемуарами, публіцистичними працями І. Я. Франка, М. С. Грушевського, К. Левицького та ін. Разом з тим більш повно і поглиблено на основі широкого використання нормативних матеріалів, думських стенографічних звітів, преси й публіцистики початку ХХ ст., подається діяльність української думської громади в I і II Думах Російської імперії, депутатів з України, у Думі наступних скликань.

Аналізу процесу відродження української державності і парламентаризму у 1917–1918 рр. присвячено четвертий, найбільший за обсягом, розділ монографії. Автор вперше докладно проаналізував унікальне і цінне джерело — протоколи засідань Української Центральної Ради та її Малої ради. Разом з іншими джерелами — творами М.С. Грушевського, В.К. Винниченка, мемуарами, архівними матеріалами, використаними автором, вони стали основою ретельного вивчення процесу формування складу та представництва Центральної Ради, її організаційних структур та компетенції. Їх аналіз переконливо доводить, що за рік свого існування вона набула основних рис вищого представницького органу України, тимчасового парламенту (с. 179). Вперше в рецензованій праці так ґрунтовно висвітлюються функції Центральної Ради — законотворча, установча, фінансово-бюджетна, контрольна, а також аналізується порядок її роботи. В. М. Єрмолаєв акцентує й на не вирішених Центральною Радою питань щодо її територіального представництва, соціально-економічних проблем, військового будівництва тощо. Авторським оцінкам її діяльності притаманні історизм, об'єктивність, зважений і критичний підхід. Загалом, навіть з огляду на наявність вже досить значного масиву спеціальної літератури з історії Центральної Ради, монографія В. М. Єрмолаєва — найбільш ґрунтовне дослідження з історії організації і функціонування першого вітчизняного парламенту.

В роботі також ґрунтовно висвітлюються й оцінюються ідеї і спроби відновлення парламентаризму доби Гетьманату і Директорії, його розвиток в Західно-Українській Народній Республіці. Критично аналізується становлення радянських вищих представницьких установ, їх системи й діяльності в умовах більшовицького диктату.

На основі аналізу монографії В. М. Єрмолаєва ми доходимо висновку про те, що її новизна і наукова значущість — не стільки в широких часових рамках предмета дослідження і в обсязі використаних архівних

матеріалів, інших джерел, скільки в концептуальному баченні історії і розвитку українського державотворення, науковому аналізі проблеми на засадах сучасної методології історико-правової науки. Через все дослідження червоною ниткою проходить ідея, започаткована М. С. Грушевським, що український народ завжди прагнув до свободи, цінував традиції народоправства, самоврядування, народного представництва.

Ю. Тодика, академік АПН України,
доктор юридичних наук, професор

Перше фундаментальне дослідження в галузі податкового права

Черговим значним досягненням і одночасно закономірним результатом натхненної праці професора М. П. Кучерявенка став вихід у світ тому III Курсу податкового права «Вчення про податок»¹. Рецензована праця, безумовно, є найбільш значною не тільки за обсягом, а й за глибиною дослідження комплексу проблем правового регулювання податкових платежів у науці податкового права країн пострадянського простору.

Логічним видається дослідження податку як правової категорії в томі III Курсу податкового права після того, як у томі II докладно розглянуто основні положення теорії податкового права. Така побудова Курсу дозволила автору при аналізі правової природи податку спиратися на теоретичні положення, розроблені в томі II. Крім того, Особливу частину Курсу буде присвячено дослідженню специфіки правового регулювання окремих податків і зборів (обов'язкових платежів), а тому важливого значення набуває вивчення широкого кола питань, пов'язаних із правовою природою податку.

Використовуючи діалектичний метод наукового пізнання, М. П. Кучерявенко досліджує податок у взаємозв'язку з іншими категоріями, які входять до структури податкової системи України. Наглядним прикладом цього є зміст розділів 1, 5, 6 та 7, присвячених відповідно правовому регулюванню системи оподаткування, правовій природі податкового обов'язку, податковому контролю та усуненню подвійного оподаткування. Незважаючи на те що том III (з огляду на його назву) присвячено

¹ *Кучерявенко Н. П.* Курс налогового права: В 6 т. – Т. III: Учение о налоге. – Х.: Легас; Право, 2005. – 600 с.